

УДК 811.161.2'373.23

С. П. Павелко

КІЛЬКІСНО-ЯКІСНА ХАРАКТЕРИСТИКА ІМЕННИКА м. КОСОВА

У статті досліджуються частотні жіночі імена, які функціонували в антропоніміконі м. Косова Івано-Франківської обл. з 1880 по 2000 р. Матеріал, зібраний шляхом суцільної вибірки, дозволив об'єктивно простежити якісний та кількісний склад цієї групи антропонімів.

Ключові слова: антропонім, функціонування, частотність, Косів.

Власні особові імена разом з іншими класами антропонімів займають вагоме місце в ономастичному просторі будь-якої мови. «Антропоніми — це не лише засоби ідентифікації, а згорнутий у клубок універсально-національний код людського мислення-пізнання, сприймання і відображення» [15:188].

Українська антропоніміка має певні здобутки у вивченні особових імен. Прикладом ґрунтового аналізу цього класу онімів окремих регіонів України є праці П. П. Чучки, С. Є. Панцьо, Л. В. Кракалії, Т. Д. Космакової, О. Ю. Касім, О. Ю. Карпенка, Л. П. Зайчикової, С. Л. Брайченко, Р. Д. Петрової, Д. О. Жмурко, О. Ю. Медведєвої, І. Д. Скорук, Т. В. Кравченко, Н. О. Свистун, Т. В. Буги, О. В. Черноус.

Подальшого дослідження потребують ще не вивчені регіони України, які мають свої особливості. Власні особові імена мешканців м. Косова як одного з історико-культурних центрів Гуцульщини ще не були предметом глибокого наукового аналізу.

При дослідженні конкретного іменника прийнято виділяти центральну його частину (імена першої десятки та частотні) і периферійну (імена рідковживані та одиничні). Найуживаніші імена першої десятки уже були предметом нашої уваги [7]. У даній розвідці ставимо за мету проаналізувати наступну групу жіночої підсистеми іменника м. Косова — частотні оніми. До частотних ми відносимо широкковживані антропоніми нижче першої десятки, які мають не менше п'яти вжитків. Нами досліджено імена, які функціонували тут з 1880 по 2000 р. До завдань статті входить: 1) виявити всі жіночі імена, які

потрапляли до складу частотних протягом досліджуваного періоду; 2) простежити якісні та кількісні зміни частотних онімів на кожному хронологічному зрізі; 3) встановити питому вагу частотних антропонімів упродовж усіх періодів.

Серед частотних імен нижче десятки у м. Косові з 1880 по 2000 рр. побувало 54 різних антропоніми (чоловічі частотні імена представлені лише 36 лексемами). З них 25 у різні часи побували у складі першої десятки: *Акилина, Вікторія, Галина, Ганна, Дарія, Емілія, Іванна, Ірина, Леся, Лідія, Любов, Людмила, Мар'яна, Марія, Надія, Наталія, Олександра, Олена, Ольга, Параска, Світлана, Стефанія, Тетяна, Христина, Юлія*. У чоловічому іменнику таких висот досягало 20 онімів. Решта 29 частотних жіночих імен ніколи не піднімалися до десятки фаворитів.

В аналізованій групі залежно від шляхів надходження того чи іншого імені до частотного складу виділяємо, окрім тих, що побували у першій десятці, ще й такі підгрупи:

1) Імена, які піднялися з рідковживаних до частотних: *Богдана, Віра, Віталія, Діана, Лариса, Марина, Розалія, Сніжана, Софія, Уляна*;

2) Імена, які піднялися з одиничних до частотних: *Анастасія, Андріана, Зоряна, Ілона, Інна, Марта, Мирослава, Олеся, Роксолана, Тамара, Яна, Ярослав*. Це угруповання є досить чисельним — 12 онімів (чоловічих удвічі менше — 6);

3) Імена, що зафіксовані зі статусом частотних у час, яким розпочато дослідження: *Валентина, Дзвенислава, Єфросина, Лілія, Ніна, Романа, Руслана*. Таких імен найменше — 7 (чоловічих — 3).

Проаналізуємо якісний склад та кількісні зміни частотних імен на кожному хронологічному зрізі окремо. У 1880–1890 рр. жіночий іменник обслуговувало 32 лексеми і до частотних пробилась лише одна — *Емілія*, на долю якої припадало 1,28 % (5 носіїв). Останні 20 років воно зовсім не використовується. Найчисельнішими в цей час були одиничні імена — 12 онімів.

Антропонімікон міста 1891–1900 рр. поповнився на дві одиниці, але частотна група не збільшилась, тут знову одне ім'я — *Розалія* (1,63 %, 6 носіїв). Це милозвучне наймення, що походить від апелятива *роза* «троянда», запозичене з латинської мови [12:176] (дослідниця Л. Р. Осташ оніми такого типу називає псевдоавтохтонними [6:155]). Хоча воно має прекрасне звучання, прозору етимологію, однак не

набуло у Косові широкого вжитку. Найбільше лексем у зазначений період перебувало у групі рідкісних імен — 16.

Початок ХХ ст. (1901–1910 рр.) ознаменувався спадом іменного репертуару — до 29 одиниць, але частотну групу представляли вже два антропоніми — *Анастасія* і *Єфросина*, вони обслуговували 3,24 % найменувачів. Надалі доля цих двох імен склалася по-різному. Онім *Анастасія* з певними переривами обслуговував рідкісну та одиничну групу і тільки один раз відновлювався серед частотних. На останньому хронологічному зрізі — 1991–2000 рр. — це ім'я отримали 4 дівчинки. Антропонім *Єфросина*, який у цьому регіоні ніколи не користувався популярністю, не повторився більше жодного разу і, гадаємо, у найближчому майбутньому не повториться. Це ім'я можна впевнено віднести до антропонімічних архаїзмів.

Наступне десятиліття не покращило статусу частотних онімів, а, навпаки, погіршило. Помітно, що громадянська війна, політична та економічна нестабільність призвели до зменшення народжуваності дітей. Якщо впродовж попередніх тридцяти років у м. Косові за десятиліття народжувалося по 388, 367 і 338 немовлят, то у 1911–1920 рр. тільки 227. Антропонімікон міста обслуговувало 24 імені, з них лексеми першої десятки та по 7 у рідкісній та одиничній групах, а до описуваного угруповання не потрапило жодного.

1921–1930 рр. були більш успішними для групи частотних імен, сюди увійшло 4 лексеми: *Парасковія*, *Акилина*, *Олена*, *Дарія*. Антропонім *Парасковія*, полишивши першу десятку, зайняв 11 позицію. З цього часу почався спад його популярності, навіть тривалий вихід з іменника — впродовж 1961–1990 рр. воно залишалося без використання. Знову антропонім відродився у 1992 р., однак його отримала лише одна дівчинка.

Один раз у частотній групі перебував онім *Акилина*. Особливим успіхом у найменувачів користувалося це ім'я у кінці ХІХ — на початку ХХ ст., з 1880 по 1910 р. воно займало 4 і двічі 6 позиції. Ще два десятиліття (1911–1920 рр., 1931–1940 рр.) лексема обслуговувала рідкісні імена, востаннє вона зафіксована у 1940 році. В Україні зараз цей онім не вживається. В українському іменнику м. Донецька у 1890–1899 рр. його зафіксувала Г. В. Кравченко [1:9]. Словник власних імен людей подає як офіційні форми *Килина* (*Кулина*, *Якилина*) [12:148]. Словник І. І. Трійняка визначає це ім'я як рідкісне і фіксує

ті ж варіанти, а форму *Акилина* взагалі не вказує [14:172]. О. В. Суперанська визнає ім'я *Акилина* як церковне [13:480].

На думку В. А. Никонова, лексема *акилина* походить з грецької мови, що в перекладі означає «орлиця». До нас воно прийшло з Візантії разом із прийняттям християнства. В історії грецької мови вимова голосного звука, так званого іпсилон, вагалась між і-у, у нас правильні обидва звуки: розмовне *і*, книжне і церковне *у*; перемогла форма *Акулина*. Ім'я, яке у XVII ст. поширилось у народі, було відкинуто панівними верствами суспільства [5:64].

Антропонім *Олена*, вийшовши тимчасово з десятки, вперше потрапляє до частотної групи. В усі часи це ім'я користувалося великим попитом у найменуваннях. Тільки на останньому хронологічному зрізі воно знизило свою популярність, опинившись серед рідкісних онімів. Лексема *Дарія*, яка увійшла в іменник у 1911 році як одинична, перестрибує один розряд і опиняється в частотному списку на 14 місці. З 60-х років кількість вжитків різко зменшилася, а в останні роки воно зовсім не використовується для іменування новонароджених.

Частотний список 1931–1940 рр. зберіг одну лексему попереднього десятиліття у формі — *Параска* та включив три нових: *Іоанна*, *Стефанія*, *Христина*. Усі імена мали по 5 носіїв. Найуживанішим з останніх трьох імен є *Іванна*, яке представлено на даному зрізі церковним варіантом *Іоанна*, і було традиційним у записі новонароджених до середини ХХ ст. Зрідка до офіційних реєстрів потрапляє розмовно-побутовий різновид — *Іванка*. Цей антропонім ніколи не покидав іменник.

Лексема *Стефанія* після сорокарічного перебування серед найлюбленіших онімів відійшла до частотної групи, а далі різко почала втрачати своїх шанувальників. Антропонім *Христина*, увійшовши в іменник на цьому ж етапі, відразу набуває статусу частотного, закріпивши його і в наступному десятилітті. Це був дуже хороший старт, щоб далі посісти місце у десятці, а на останньому хронологічному зрізі очолити іменник. Сплеск популярності цього антропоніма охопив і м. Тернопіль. За даними Н. О. Свистун, у 1999 році, поряд з *Анастасією*, *Вікторією*, *Тетяною*, *Катериною*, *Іриною*, *Аліною*, *Діаною*, *Марією*, *Ольгою*, воно виявилось найбільш уживаним [8:117].

У 1941–1950 рр. досліджувана група збільшилась до 9 одиниць, успадкувавши з попереднього комплекту знову тільки одну лексему —

Христина. Решта складників потрапили сюди по-різному. З десятки надійшла *Надія*, з рідковживаних — *Наталія* та *Ярослава* — вперше потрапляє до розряду частотних. З одиничних піднялись *Галина*, *Мирослава*, *Тамара*.

Такими ж різноманітними були джерела оновлення групи частотних імен і в 1951–1960 рр., кількість яких збільшилась до 15 одиниць. Більшість лексем покращили свій статус, піднявшись з групи рідкісних імен. Антропонім *Віра* вперше домагається високих позицій — 13 місце. *Олена* покинула десятку імен — фаворитів десятиліттям раніше, і тепер намагається утриматись хоча б у частотному списку. Онім *Уляна* вперше піднімається до даного розряду і утримуватиме тут місце аж до сьогодні — 5 десятиліть поспіль.

В один час й аналогічно увійшла в іменник і лексема *Богдана*, майже повторивши шлях *Уляни*. В інших регіонах України останнє ім'я має протилежну динаміку. Так, у м. Тернополі у 1950 році антропонім *Богдана* належав до найменш уживаних, тут воно зустрілося тільки один раз [9:69].

Вперше до частотних долучаються ще два оніми — *Марта* і *Тетяна*, а також вдруге повертається *Іванна*. Лексему *Тетяна* уже в наступному десятилітті і до сьогодні чекає місце у першій статистичній групі — серед найуживаніших онімів. Походження цього імені спірне. На думку одних дослідників воно походить від давньогрецького *tattō* — «установлюю, призначаю», на думку інших, з латинської мови від імені сабінського царя *Tatiusa* чи *Tatius* [5:91]. На користь останньої думки промовляє наявність рідкісного українського чоловічого імені *Tatian*, утвореного від *Tatius*. Останнє походить від гр. *tata* «батько», пор. укр. *тато*. Отже, врешті-решт *Tatian* з суфіксом приналежності — «батьків», а *Тетяна* — «батькова». До нас онім прийшов з Візантії. Це ім'я полюбилось як в Україні, так і в Росії. У 1950, 1999 роках було серед найбільш уживаних у м. Тернополі [8:117; 9:71; 10:10], у різні часи воно потрапляло до імен першої десятки м. Луцька [11:9], м. Донецька [2:11], Українського Придунав'я [3:12; 4:108]. У Росії, за даними В. А. Никонова, у 1961 році цей антропонім отримали 12–14 % новонароджених дівчаток у селі. Тепер, за підрахунками, це ім'я дають рідше. У 1981 році у Москві — приблизно 5 відсоткам новонародженим, у сільській місцевості — 8 відсоткам [5:92].

Чотири оніми — *Валентина, Світлана, Тамара, Ярослава* — знову підтвердили свою приналежність до даного угруповання, змінивши лише рангові номери. Імена *Лідія та Ірина* потрапили сюди з першої десятки, але уже через десятиліття вони відновили свої високі позиції.

Лексема *Олександра*, полишивши іменний репертуар у період з 1941 по 1950 рік, повертається до антропонімікону міста відразу до частотних імен, щоб уже в наступному зрізі зайняти призове 3-є місце. Абсолютно новим на цьому етапі є ім'я *Ніна*.

Порівняно з попереднім хронологічним зрізом група частотних імен у 1961–1970 рр. трохи зменшилась, вона нараховує 12 лексем, що розташувались у такій послідовності: *Уляна, Іванна, Ольга, Марта, Людмила, Ганна, Валентина, Лілія, Романа, Руслана, Вікторія, Олена*.

Найбільша кількість онімів — 5 — знову повторилась в іменнику: *Уляна, Іванна, Марта* — вдруге, а *Валентина, Олена* — втретє. На даному зрізі найкращі позиції зайняли перші два імені — 11, 12-те місця, найгірше — *Олена* — 22 ранг.

Менш привабливими стали три антропоніми: *Ольга, Людмила, Ганна*.

Тільки одна лексема істотно збільшила коло своїх прихильників — *Вікторія*. Вперше потрапивши в іменник у 1947 році як одиничне, воно повторилось через десятиліття — у 1956 році. Ще три імені є абсолютно новими — *Лілія, Романа, Руслана*. Усі вони збереглися в антропоніміконі міста до кінця століття, але мають неоднакову кількість найменованих і різний статус.

У 1971–1980 рр. група частотних онімів збільшилася на 5 імен, сягнувши відмітки 19. Із збільшенням питомої ваги досліджуваного угруповання лексем помічаємо зменшення концентрації імен першої десятки. Така тенденція збережеться в наступному періоді. До кінця століття група частотних онімів була найчисельнішою порівняно з трьома іншими.

Більшість лексем міцно укріпились в іменнику, тому на даному етапі аж 9 антропонімів підтвердили статус частотних: *Ольга, Вікторія, Руслана, Романа, Лілія* — вдруге, *Іванна, Уляна, Олена, Марта* — втретє. У 6 онімів авторитет збільшився. З рідковживаних на одну сходинку вище піднялися *Надія, Зоряна, Марина та Лариса*. Останній антропонім з'явився в репертуарі косівчан у 40-х роках. На даному

зрізі — це вершина його популярності, а з 1987 року не використовується зовсім. Найпізніше в іменник міста потрапила лексема *Марина* — 1961–1970 рр., але непогано тут укріпилася, займаючи виключно центральні позиції.

З одиничних до частотних відразу потрапили *Богдана* (ім'я було уже частотним у 1951–1960 рр.), *Інна* (цей онім можна віднести до антропонімічних неологізмів, бо тільки у 1969 році воно увійшло в іменник косівчан як одиничне). Обидві лексеми дуже полюбилися місцевому населенню і до цього часу вони залишаються частотними.

Наступні два імені — *Марія* і *Лідія* — демонструють зворотну динаміку. Вперше за обстежену історію розвитку іменника Косова і назажди онім *Марія* полишив першу десятку. Однак у даній статистичній групі його позиція дуже міцна — 11-те місце, у 1981–1990 рр. — 14-те і на останньому хронологічному зрізі — 13-те. Сила традиції та релігійний фактор утримують і ще довго будуть утримувати це ім'я. Хоча антропонім *Лідія* не так давно потрапив до міського репертуару (у 40-ві роки), він дуже полюбився подружнім парам: два десятиліття входив до панівної десятки, а в інші часи був і залишається частотним аж до кінця ХХ ст.

Після незначної перерви в іменнику міста відродилася лексема *Анастасія*. Вперше до репертуару косівчан потрапляє слов'янський композит — *Дзвенислава*, зайнявши 24-ту позицію, його отримали 8 дівчаток (1,31 %). Двічі за десятиліття зазначений антропонім представлений офіційним варіантом *Звенислава*.

Частотний список імен 1981–1990 рр. характеризується найбільшою кількістю лексем за всі роки — 27, тоді як рідкісні та одиничні нараховують 13 і 21 позицію.

Якісний склад жіночого комплекту імен нижче першої десятки можна охарактеризувати наступним чином:

1) Імена, які є спільні з попереднім десятиріччям, їх найбільше — 14. З них аж 8 повторились поспіль вдруге: *Надія, Марія, Інна, Марина, Лідія, Зоряна, Богдана, Дзвенислава*; 3 — *Вікторія, Романа, Лілія* — втретє і навіть вчетверте підтвердили свій статус також 3 оніми — *Уляна, Марта, Олена*.

2) Імена, які покращили своє вживання: *Роксолана, Юлія, Олеся, Віра, Мирослава, Ганна, Діана, Інна*. Таких онімів 8, усі вони до цього часу перебували у групі рідковживаних лексем.

3) Імен, які знизили свою частотність, 4: *Світлана, Олександра, Любов, Леся*. Усі вони покинули десятку імен-фаворитів, але перші три оніми залишилися і надалі в центральній частині іменника. Антропонім *Леся*, який функціонує тут з 1961 року, поступово втрачає своїх шанувальників, сьогодні він у групі рідкісних імен.

На останньому хронологічному зрізі частотну групу репрезентують 24 оніми. Як і в минулому десятилітті, вона є найбільш чисельною. Дві третини імен успадковані з попереднього комплекту, загальною кількістю 16 одиниць.

Решта складників надійшла з десятки: *Мар'яна* — новий антропонім, вперше фіксується у 1977 році; *Галина* — частотним це ім'я було і в 1941–1950 рр.; *Людмила* також один раз входила до цієї групи (1961–1970 рр.). У даний період збільшилась кількість прихильників лексеми *Софія* (вперше піднялась з рідкісних, а в іменнику функціонує зовсім недавно, з 1980 року). Використання цього імені сьогодні активізується і має вже 8 носіїв. З одиничних зуміли вийти на поверхню два нових оніми — *Андріана*, має 10 ім'явжитків та *Яна* — вдвічі менше новонароджених отримали це ім'я — 5 (0,98%), воно завершує список частотних онімів.

Відродились і покращили свій статус *Віталія і Сніжана*. Долі цих двох лексем дуже схожі. Вони недавно використовуються в антропоніміці міста. Вперше ім'я *Віталія* як рідкісне зафіксовано на 10 хронологічному зрізі (1971–1980 рр.), а далі воно виходить з ужитку. Антропонім *Сніжана* вперше зустрівся у 1978 році, мав двох носіїв, у наступному десятилітті також спостерігається вихід з іменного репертуару, відродження відбулося на останньому етапі. Обидва імені — *Віталія*, і *Сніжана* — мають зараз по 5 носіїв. Не виключно, що популярність їх у майбутньому буде зростати.

Аналіз досліджуваного матеріалу показав, що формування складу частотних після десятки лексем відбувалось такими ж шляхами, як і в чоловічому іменнику, але набуло при цьому своїх особливостей, зумовлених ширшим набором онімів жіночої підсистеми. Кількісні показники, безперечно, вплинули на концентрацію імен даної групи. Найменшу роль вона відігравала у кінці ХІХ- на початку ХХ ст., коли на її долю припадало від 1,28% до 3,24%. Помітне пожвавлення відбувається на V хронологічному зрізі (1921–1930 рр.): функціональне навантаження частотних імен збільшилося до 9,03%. Кардинальне

зрушення рівня питомої ваги імен цього угруповання припадає на середину ХХ ст. і спостерігається по сьогодні: 1941–1950 рр. — 19,46 %, 1951–1960 рр. — 25,85 %, 1961–1970 рр. — 23,76 %, 1971–1980 рр. — 33,81 %, 1981–1990 рр. — 43,23 %, 1991–2000 рр. — 37,40 %. Цікаво, що майже така кількість імен (50) потрапляла в аналогічну групу м. Кіровограда впродовж ХХ ст. [16:12]. Шляхи надходження та якісна характеристика має також багато спільного з іменником м. Косова. А от у Центральній Донеччині з 1890 по 2009 р. група широковживаних онімів нараховує вже 70 жіночих онімів — 19,37 % [1:12]. Спільним у зазначених регіонах та м.Косові є те, що жіночий іменник більш різноманітний і мінливий, ніж чоловічий.

Список літератури

1. Буга Т. В. Динаміка особових імен Центральної Донеччини (кінець ХІХ — початок ХХІ ст. Автореф. дис... канд. філол. наук. — Донецьк, 2010.
2. Кравченко Г. В. Динаміка українського іменника м.Донецька з 1890 по 1990-і роки: Автореф. дис... канд. філол. наук. — Донецьк, 2000.
3. Медведева О. Ю. Динаміка особових імен мешканців Українського Придунав'я (на матеріалі Кілійського та Болградського районів Одеської області): Автореф. дис... канд. філол. наук. — Одеса, 2001.
4. Медведева О. Ю. Динаміка особових імен мешканців Українського Придунав'я (на матеріалі Кілійського та Болградського районів Одеської області): Дис... канд. філол. наук. — Одеса, 2001.
5. Никонов В. А. Имя и общество. — М., 1974.
6. Осташ Л. Р. Автохтонні та псевдоавтохтонні власні особові імена відапелятивного походження в чехів й українців // Студії з ономастики та етимології. — К., 2002.
7. Павелко С. П. Динаміка жіночих особових імен м.Косова// Наукові записки. Серія: Мовознавство. — Тернопіль, 2003. — Вип.1.
8. Свистун Н. О. Іменник м.Тернополя (за даними ЗАГСУ 1999 р.)// Наукові записки. Серія: Мовознавство. — Тернопіль, 2000. — Вип II.
9. Свистун Н. О. Динаміка особових імен м.Тернополя// Наукові записки. — Серія: Філологічні науки (мовознавство). — Кіровоград, 2001. — Вип. 37.
10. Свистун Н. О. Динаміка антропонімікону м.Тернополя: Автореф. дис... канд. філол. наук. — Чернівці, 2006.
11. Скорук І. Д. Динаміка антропонімікону м.Луцька в ХХ ст.: Автореф. дис... канд. філол. наук. — К., 1999.
12. Скрипник Л. Г., Дзятківська Н. П. Власні імена людей: Словник-довідник. — К., 2005.

13. Справочник личных имен народов РСФСР/ А. В. Суперанская и др. — М., 1989.
14. Трійняк І. І. Словник українських імен. — К., 2005.
15. Фаріон І. Д. Когнітивно-креативний аспект антропонімійної лексики// В пространстві філології. — Донецьк: ООО «Юго-Восток, Лтд», 2002.
16. Черноус О. В. Динаміка особових імен м.Кіровограда у ХХ ст. Автореф. дис... канд. філол. наук. — Кіровоград, 2011.

Павелко С. П.

КОЛИЧЕСТВЕННО-КАЧЕСТВЕННАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ИМЕННИКА Г. КОСОВА

В статье анализируются частотные женские имена, которые функционировали в антропонимиконе г.Косова Ивано-Франковской обл. с 1880 по 2000 г. Материал, собранный путем сплошной выборки, позволил объективно проследить качественный и количественный состав этой группы антропонимов.

Ключевые слова: антропоним, функционирование, частотность, Косов.

Pavelko S. P.

QUANTITATIVE-QUALITATIVE CHARACTERISTICS OF ANTHROPONYMICON OF KOSIV

The article is dedicated to the research of the frequently used female names which had functioned in the anthroponymical system of the town of Kosiv in the Ivano-Frankivsk region from 1880 till 1998. The material collected by means of continuous selection has permitted to follow objectively the qualitative and quantitative composition of this group of anthroponyms.

Key words: anthroponym, functioning, frequency, Kosiv.